

RAPPORT



Hela livet ska levas! Marit Paulsens syn på äldrefrågor

2005-10-27

Hela livet ska levas!

Vi måste få bli gamla och sköra i trygg förvisning om att samhället har kunskap, vilja och resurser att på ett ömsint sätt ta hand om oss den sista sträckan i livet, precis på samma sätt som vårt samhälle satsar på det allra första levnadsåret.

En förunderlig debatt

Vi har en förunderlig och motsägelsefull debatt i dagens Sverige, där det å den ena sidan klagas över att äldre tvingas bo ensamma i ångest och förtvivlan, samtidigt som kommunerna lägger ner sina äldreboenden och påstår friskt att "alla vill bo hemma". Javisst, alla vill bo hemma så länge man kan leva ett normalt liv – men när människan inte kan längre?

Vi talar mycket om att fyrtiotalisterna kommer att kräva stora vårdinsatser om 15 – 20 år, medan problemen i äldreomsorgen är akuta redan nu! Medellivslängden ökar, de allra flesta kommer att lägga många friska år till livet, inte minst tack vare betydligt bättre livsvillkor, bättre medicinsk kunskap och läkemedel och en bra reparationsmedicin.

Det förefaller som om många beslutsfattare bygger ett drömscenario, där alla äldre är pigga, friska ända fram till de (planerings-)snällt faller döda ner efter sista golfrundan eller somnar in för gott under stilla morgontimmen. Den beska sanningen är att de flesta av oss kommer att bli sköra, multisjuka och extremt beroende av omsorg den sista tiden i livet och många kommer inte att få ett värdigt slut.

"Kan själv"

Detta program handlar om hur vi skulle kunna utforma en äldrepolitik, som kräver eget ansvar fram till den tid då den egna förmågan inte längre räcker till. Det är vid den tidpunkten det måste finnas trygghet, värme, respekt och god vård och omsorg för alla.

Alla medelålders och äldre måste ställa rejält höga krav på sig själva – vi har ett ansvar att äta vettigt, röra oss ordentligt, vårda småkrämpor och bidra på olika sätt – genom formellt arbete eller frivilligt sådant. Vi måste, t.ex. när vi renoverar bostaden när barnen flugit ur boet, tänka en smula på rullatorns framkomlighet och åtkomligheten i badrummet.

Åren saknar betydelse

När allmänna folkpensionen infördes 1913, var pensionsåldern 67 år, medellivslängden 58 år. Idag är pensionsåldern flexibel från 61 år till 67, den genomsnittliga pensionsåldern är 58 och medellivslängden 80 år. Vi behöver höja den övre gränsen för pensionering i takt med kommande ökning av medellivslängden.

Det finns verkligen fog för en flexibel pensionsålder - dels är individer olika, dels sliter även det privata livets villkor olika. Det finns yrken som är tunga för äldre människor: En sköterska i omsorgen, en murare eller polis kan vara rejält sliten vid 61 års ålder och behöva sin pension. Medan en annan kan tycka att arbetet är härligt och livets mening – vi ska inte tvinga en sådan person att gå i pension vid 67.

Därför är det mycket viktigt att äldre inte utestängs från arbetsmarknaden vilket sker alltför ofta. Det finns inte särskilt många rent politiska åtgärder som kan vidtas. Men det finns några, t.ex. ta bort de åldersgränser som ställs upp för olika statliga och kommunala uppdrag.. Vi

ska, även när vi blivit lite äldre, bedömas som individer och inte kollektivt efter vilket år vi är födda. Dessutom bör SACO och TCO snarast omförhandla sina pensionsavtal, så att de inte utgör ett direkt hinder för arbetslösa över 50 år att få ett nytt jobb. Om inte, kan lagstiftning behövas, vilket borde vara onödigt.

Väldigt många av de medelålders och äldres problem på arbetsmarknaden handlar om lätt vansinniga attityder, som t.ex. att äldre är mindre flexibla – hur kan de vara det? De har t.ex. mycket små privata problem av typen sjuka barn! Att äldre har urmodig utbildning – i dagens snabba samhälle ingår alla i ”det livslånga lärandet” – en lärare, en sköterska eller en bilmekaniker kan inte, oavsett ålder, fungera bara på den kunskap de fick skolan – varje vecka kräver lite mer än förra veckan. Skolan ger individen verktyg så att man hänga med – och dessa verktyg är ganska rostfria – vare sig de är 10 eller 30 år gamla.

Flexibilitet på arbetsmarknaden

Dagens arbetsmarknad kräver en ständigt ökande flexibilitet – i det privata näringslivet likväl som i den offentliga sektorn. Idag är det de unga som tvingas jobba som vikarier, med projektjobb och liknande – en ganska hopplös situation under de år då de ska bli vuxna och självständiga. Det går inte att få ett lån eller hyreskontrakt utan fast jobb. Det är de unga som behöver de fasta jobben! Därför måste stat, kommun och näringsliv snarast möjlig ändra sitt beteende och använda pigga pensionärer som superflexibel arbetskraft.

Det är verkligen dags för unga och gamla att byta plats på arbetsmarknaden! För många friska pensionärer skulle det vara en dröm att få hoppa in igen i sitt gamla jobb när man vilat upp sig – eller prova något helt nytt. Lyckas vi med generationsskiftet på arbetsmarknaden, så skulle vi få äldre som knäcker extra, är springvikarier och gör projektjobb och sedan kanske åker jorden runt för extrainkomsterna.

Behoven är lika många och lika olika som himlens stjärnor

Så länge de äldre har hälsan och krafterna i behåll, är det självklart att ta hand om sig själv och bidra till samhället på olika sätt. Men obönhörligen åldras man, människan orkar inte längre med allt hon måste och borde. Den äldre behöver hjälp – med att städa, laga taket på huset, hjälp att handla eller laga mat, kanske hjälp att komma ut i svampskogen eller gå på teatern.

Behoven är lika många och lika olika som det är stjärnor på himlen. Allt är så beroende av vem man är? Hur bostaden ser ut? Är människan ensam eller finns det någon att hålla i handen? Idag fattas kommunala beslut om vem som ska få hjälp, hur mycket och av vem. Det finns överhuvudtaget inget utrymme för den äldres egen fria vilja. Ofta leder detta till lätt hysteriskt märkliga beslut – det finns de som får en halvtimmes hjälp om dagen. Hur mycket kostar sådana halvtimmar? I restider? I planering? Hur mycket hjälp och livskvalitetshöjning får den äldre? Hur mår den arma personal som ska flänga mellan dessa meningslösa halvtimmar, som ska leva med beslut om att de får städa runt sängen men ej under?

Det är nödvändigt att vi skapar ett system, där den enskilda, äldre människan inte ses som en fyrkantig sak, precis lik den andra fyrkanten. Människan, hennes värde och livsbehov är lika varierande vare sig man är frisk och pigg eller gammal och skör. Respekten för individen, dennes vilja och behov, måste vara avgörande för vilken hjälp, var, när och hur och av vem som erbjuds.

Hushållsnära tjänster

Vi behöver ett väl utbyggt system av hushållsnära tjänster till ett vettigt pris. Med nuvarande penningvärde och genomsnittspensioner bör timpriset ligga under 100 kronor. Äldre bör få köpa ett stort antal timmar och alla typer av tjänster ska ingå: att laga taket och måla fönster likväl som att tvätta desamma, köpa följeslagare ut i skogen eller på teatern, handla eller betala någon som lagar ens mat. Behoven av hjälp är fullständigt individuella och ska så vara. Rätten att köpa hushållsnära tjänster ska inte upphöra om och när den äldre flyttar in i särskilt boende.

De allra flesta nutida och framtida pensionärer har en relativt bra betalningsförmåga. Givetvis finns det idag, och kommer även att finnas i morgon, fattiga pensionärer - framför allt kvinnor – för vilka kommunen får gå in och betala.

Det ska erkännas att trots att behoven av hushållsnära tjänster idag är mycket stort, så kommer det att ta tid innan vi lär oss att köpa sådana tjänster. Därför är det oerhört viktigt att processen snarast kommer igång. Vi har inte den mångfald av små serviceföretag som krävs och många finner det osäkert och kanske obehagligt att bli ”sin egen”. Och det finns mycket i övrigt att önska när det gäller social trygghet och begripliga byråkratiska krav för småföretagare. Att göra det ganska tryggt och enkelt att starta företag är viktigt för allt och alla.

Genom att öppna upp för hushållsnära tjänster till ett betalbart pris kommer rimligen kommunerna att frigöra resurser och därmed kan hemtjänsten i högre grad fokusera på huvuduppgiften – god vård och omsorg.

Sista sträckan

Det måste finnas kvalificerad vård och god omsorg om de allra svagaste, ofta multisjuka. Samhället kan nog spara och gmeta på det mesta, men inte på dessa allra svagaste – lika litet som vi sparar och gnetar när det gäller de allra minsta barnen!

Det behövs fler läkare med geriatrisk specialistkompetens, det behövs betydligt mer forskning kring åldrandets hälsa och sjukdomar.

Det finns tekniska problem i sjuk och äldrevården som förefaller helt onödiga. Vårt samhälle har alla fornminnen sorterade och utlagda på Internet, men vi har inte ett enda journalsystem – eller ens ett kompatibelt system mellan landsting och olika vårdgivare. Ett absurt problem i tredje årtusendet! Det behövs ett snabbt, nationellt beslut om ett system där vårdpersonalen har sina olika lösenord och får den information de behöver, likväl som att personens fasta läkare är den som har tillgång till allt.

När ska då kommunen träda in som ytterst ansvarig? Avgörandet är svårt och känsligt och måste både vara juridiskt och emotionellt korrekt.

Vi föreslår ett antal konkreta åtgärder:

Varje människa bör och får skriva ett ”behörighetstestamente”, där man klart och tydligt anger vem som äger rätt att föra ens talan den dag man själv inte kan. Formerna ska vara lagfästa och ekonomiska frågor ska fortfarande vara underställda överförmyndaren.

Att kommunen ska träda in som omsorgsgivare skall beslutas av en bedömningsgrupp. Denna grupp ska bestå av den äldre och/eller dennes bemyndigade företrädare (anhörig om sådan finns), läkare (den äldres fasta läkare och/eller geriatriker), en omvårdnadsexpert (t.ex. distriktsköterska) och den kommunala biståndsbedömaren.

Det är något kusligt med ett samhälle som har en strikt djurskyddslag med miniminivåer för husdjurens rättigheter; bl.a. har kor rätt till utevistelse, vilket gamla inte har. Att äldreomsorgen fungerar ska inte bara vara en from förhoppning utan det måste vara en garanti. Därför föreslår vi att en omsorgsgaranti ska inrättas. I garantin ska tydligt och klart slås fast vad den enskilda har rätt till. Den ska bl.a. säkerställa rätten att vistas ute regelbundet, rätten till fast och kontinuerlig vårdkontakt, rätten till god och näringsriktig mat, rätten att duscha regelbundet, rätten att bo i ett eget rum och rätten att själv välja sitt boende. Vissa av rättigheterna borde vara självklarheter, men tyvärr fungerar äldreomsorgen så pass dåligt på sina håll att en garanti behövs för att stärka de äldres rätt gentemot kommuner och vårdgivare. Om garantin inte uppfylls ska inbetalda avgifter återbetalas.

Men utöver den kontroll som omsorgsgarantin innebär behövs också ett nationellt kontrollsystem, vilket precis som djurskyddslagen ändock enbart är ett absolut minimimått. Detta "egenkontrollprogram" ska gälla alla former av äldreboenden. Det ska bestå av mätbara och jämförbara parametrar och resultaten ska vara offentliga och publiceras årligen.

- 1) personaltäthet i förhållande till vårdbehoven
- 2) nutritionsstatus
- 3) redovisning av alla mediciner
- 4) personlig hygien
- 5) sociala aktiviteter.

Dataprogram måste skapas för att kontinuerligt följa varje enskild individs vård. Givetvis ska kommunen vara ansvarig för att åtminstone minimireglerna uppfylls. Om inte, ska vite utdömas – exakt som Arbetsmiljöinspektionen har rätt att göra idag.

Varje medborgare ska erbjudas hembesök vid fyllda 75 med syfte att förebygga sjukdom och skador. Hembesöket i sig blir sjukvårdens ansvar, men vid detta tillfälle ska personen erbjudas en fullständig genomgång av livsvillkoren och det kräver samarbete mellan kommun, landsting, anhöriga och frivilligorganisationer. Det ska finnas möjlighet att gå genom bostaden och avhjälpa olycksrisker. Det ska ges erbjudande om kontakt med frivilligorganisationer etc. Våra pensionärsorganisationer har t.ex. god kunskap om olycks(fall)risker i hemmet.

De oskattbara tillgångarna

Anhöriga

Den kanske billigaste och mest humana omsorgen står de anhöriga för – idag beräknas bortåt 70 % av all äldreomsorg utföras av anhöriga. Detta är självklart glädjande, men ofta blir det alltför tungt för de gamla makar som oftast är vårdaren, men även för alla de medelålders kvinnor som drar ett tungt lass för släktens gamla. Ingen ska behöva stå för omsorgen av en skröplig anhörig 24 timmar om dygnet, sju dagar i veckan. Hjälpt, stöd och bistånd till de anhöriga är en central punkt att utveckla i äldreomsorgen. Det finns i detta avseende många olika behov och lösningar, som alltid när människor berörs.

Anhörigas delaktighet och behov av stöd måste göras tydligare i Socialtjänstlagen. De ska alltid vara inblandade och alltid tillfrågas om och i så fall hur de vill delta i omsorgsarbetet, och i gengäld ska de garanteras stöd i sin uppgift. Detta ska alltså regleras i Socialtjänstlagen.

Personalen i äldreomsorgen - alltings förutsättning

Vi kan ha teknik och resurser, vilja och kunskap, men all god omsorg hänger på att det finns *personal* med engagemang, kompetens och arbetsglädje. Omsorgspersonalen måste få radikalt annorlunda och förbättrade arbetsvillkor. I allt väsentligt är det kvinnor som jobbar i äldreomsorgen – släpp dem loss! Låt kvinnorna få ta ansvaret för det ansvar de ändå har och tar i sin vardag. Låt kvinnorna få experimentera med intraprenader, kooperativ – prova ny vård och nya boendeformer.

Skapa fasta utbildnings- och karriärvägar för omsorgspersonalen. Låt dem som vill få läsa till legitimerade sjuksköterska på halvfart, och låt dem, som nu kallas undersköterskor och biträden, få utbildas/utvecklas i sina uppgifter. De kan bli sköterskor med specialistkompetens för demensvård, palliativ vård och så vidare. Personalen måste få kontinuerlig utveckling och utbildning– de måste få papper på och lön för det de verkligen kan! Och den som väljer att vidareutbilda sig måste se en effekt i lönekuvertet – utbildning måste löna sig, även för vårdpersonal.

Ideella sektorn

I en nutid med knappa resurser i omsorgen och en tänkt framtid med ännu större knapphet, måste kommunerna lära sig att ta stöd av och stödja alla civila frivilliga föreningar och grupper. Och vi som medborgare måste lära oss att frivilligt dela med oss av vår tid och materiella resurser.

Utveckla boendet – avveckla inte

Kommunerna ska eftersträva att erbjuda en mängd olika typer av äldreboenden som drivs av privata företag, personal, kooperativ, samfund, invandrarföreningar etc.

I samarbete med t.ex. olika invandrargrupper ska särskilda boenden kunna erbjudas äldre med demenssjukdomar som behöver vård och omsorg på sitt modersmål.

Självklart ska alla som vill och kan få bo hemma – men den som inte orkar och kan, måste få välja. Det ska vara en ovillkorlig rättighet för den äldre att få plats i ett särskilt boende.

Äldreboendet måste innefatta allt, från anpassning av den egna bostaden till den riktigt avancerade vården i livets slut. Idag sker det bara alltför ofta att den gamle, likt en jo-jo, körs fram och åter mellan hemmet/äldreboendet och akutsjukvården under de allra sista dagarna i livet. Det är djupt ovärdigt, det är kränkande och det är dyrt. Det ska finnas kunskap och kapacitet för en god palliativ vård där den gamle har sitt ”hem”.

Ulrica Persson